

PREPOZNAVANOST SLOVENŠČINE V ORGANIZACIJSKIH STRUKTURAH SVETOVNIH UNIVERZ

Andrej Šurla (Praha)

Abstrakt:

Študij jezikov je organiziran na različne načine, v različno koncipiranih študijskih enotah. Najpogostejši ključ je pripadnost jezikovni skupini, v novejšem času pa prihaja zaradi varčevanja in/ali iskanja atraktivnejših študijskih programov tudi do novih oblik združevanja: kulturoloških in geografsko arealnih. Število (diplomskih) študentov t.i. malih jezikov vseeno upada, to pa gre verjetno pripisati predvsem drugačnemu principu izbiranja študija zaradi recesije. To bo treba razumevajoče upoštevati tudi pri načrtovanju prihodnosti lektoratov.

Ključne besede: slovenščina kot tuji jezik, lektorati, arealne jezikovne študije

A Recognizability of the Slovene Language in the Organizational Structures of World Universities

Abstract:

Language study is organized in different ways and different academic units. The most common key is belonging to a language group, but in recent times there are also (due to savings and/or seeking a more attractive study programs) also new forms of integration: cultural and geographical areal. However, number of students of the so-called small languages is decreasing – it is mainly due to a different, more rational principle of selection of study in times of recession. This should be also considered when planning the future of lectorates.

Key words: Slovenian as a foreign language, lectures, areal linguistic studies

Razmišljanje o lektoratih, zlasti t.i. manjših jezikov, med katere sodi kot jezik maloštevilnega naroda z omejenim političnim in ekonomskim vplivom tudi slovenščina, postaja v zadnjih letih vse bolj razmišljanje o njihovem ohranjanju. V času kriznega zategovanja pasov se ta dragocena visokošolska jezik(osl)ovna gnezdišča soočajo s problemom golega obstoja.

Prispevek poskuša pokazati, kakšno je formalno mesto slovenščine na inštitucijah, kjer se jo je mogoče učiti. Zanimalo me je, v katerih (oz. kako poimenovanih) oddelkih/katedrah ponujajo svetovne univerze učenje slovenščine. Ta

podatek je lahko osnova za razmislek o stopnji njene prepoznavnosti v okviru obstoječih študijskih programov.

a) Ali paleta študijskih programov tistemu, ki pred izbiro študija vsaj nekoliko razmišlja tudi o slovenščini, omogoča, da jo bo v študijski ponudbi univerze res enostavno našel?

b) Ali je slovenščina postavljena v študijski okvir, v katerem ima realno možnost za pritegnitev študentov, ki jih ta okvir (jezikovna skupina ali npr. geografski *areal*) tudi sicer zanima? Torej: ali je realno pričakovati, da bodo interesi za okvir, v katerega je postavljena, slovenščino (in vse, kaj sodi k njej) začutil kot organski element sveta, ki jih zanima, in se zato pri izbiri študija odločili (tudi) zanjo?

Če povzamem, gre za vprašanja: a) ali bo študent slovenščino našel tam, kjer jo išče, in b) ali jo bo lahko prepoznal kot zanimivo tam, kjer mu je ponujena.

Povoda za zastavitev teh vprašanj sta dva, oba pa izhajata iz konkretne situacije slovenščine na tujih univerzah. En vidik je nacionalnoidentitetnega značaja in zadeva videnje položaja naroda v okviru družine narodov. Ta vidik pa je v primeru Slovencev nekoliko zapleten – verjetno bolj pri kateremkoli drugem narodu z južnoslovanskega jezikovnega/etničnega prostora. Drugi vidik – pravzaprav *prvi*, saj je neposredno zaskrbljujoč – pa je upadanje števila naših študentov. V Pragi, kjer poučujem, pa tudi na precej ostalih univerzah, se vpis na slovenščino manjša.¹ Slovenisti imamo pri vpisnem nabiranju brucev zelo omejen ali skoraj nikakršen vpliv, saj ostajajo srednješolci, ki so osnovna baza za »novačenje« novih študentov, praviloma zunaj našega dosega. Z izvenšolskimi aktivnostmi, kot so kulturni večeri, se dotaknemo predvsem že obstoječe univerzitetne skupnosti, ki se z nami seznanja na šolskih hodnikih, oglasnih deskah in univerzitetnih spletnih obvestilih. Ta prizadevanja za uzaveščanje naše prisotnosti (lahko) rezultirajo v obliki solidnega interesa za fakultativno učenje slovenščine. Zanimanja za slovenščino oz. slovenistiko ne pospešujejo niti zunanje okoliščine. Širša družba v državah gostiteljicah je trenutno – z izjemami, med katere sodijo države nekdanje Jugoslavije – do slovenske kulture in jezika, pa tudi do same Slovenije, precej indiferentna; verjetno ni povsem neutemeljen sarkazem nekaterih, da imamo slovenisti pač nesrečo, da je Slovenija mednarodno relativno malo konfliktna država, zaradi česar se o njej v tujih medijih piše in govori malo. (Da je tudi *slaba reklama* lahko po svoje *dobra*, pa tako ali tako vemo – no, morda z izjemo antireklame, ki jo državi in vsemu, kar je povezano z njo, povzročijo banalnosti, kakršna je cena cestninskih vinjet. Osebna slaba/jezna izkušnja ne sproža simpatij do povzročitelja jeze – pri študiju jezika pa je simpatija do njegovih naravnih nosilcev verjetno nujna).

¹ Odgovori na neformalno anketo, ki sem jo za potrebe tega prispevka naslovil na lektorje slovenščine v tujini, nakazujejo, da gre res za splošno tendenco, zlasti če gre za diplomski študij. Kjer je slovenščina (le) izbirni predmet, je upad manjši ali ga sploh ni.

Številke sicer trditvi o upadanju interesa za slovenščino navidez oporekajo, saj poročila *Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik* izkazujejo celo nasproten trend: med podatki za študijsko leto 2005/2006 beremo, da je bilo tedaj »na lektoratih in študijih slovenščine [...] približno 1600 študentov«,² poročili za naslednji dve leti jih navajata 50 več, za leto 2008/2009 je zapisano, da »se je slovenščino učilo ali jo študiralo 1889 študentov«, leta 2009/2010 naj bi jih bilo natančno 1958, lanska in predlanska informacija pa pravita, da se jo »na različnih zahtevnostnih stopnjah uči ali jo študira preko 2000«. V tem času je naraščalo tudi število univerz, ki jo ponujajo: leta 2005/2006 jih je bilo 50 (na 19 je bila slovenistika diplomski študij), številka je ostala enaka naslednji dve leti (a se je za 2 povečalo število diplomskih slovenistik), 2008/2009 je bilo lektoratov že 53 (23), leto pozneje 56 (23), letos pa jih beležimo že 58³. V novoodprtih središčih gre za zdaj praviloma za dodatno izbirno možnost ali obvezni izbirni predmet, ponujen študentom drugih študijskih smeri. Povečano število slušateljev je vsaj deloma zasluga bolonjske reforme – pri tem pa ni nujno, da vsi prihajajo na jezikovne tečaje, ampak gre včasih tudi le za obiskovalce predmetov s področij slovenske kulture ali t.i. realij. V televizijskem poročilu o slovenščini na beograjski univerzi smo tako slišali za kar okoli 1000 *bolonjskih* obiskovalcev predavanj o Sloveniji.⁴ Ker pa smo razumevanje poslanstva lektoratov razširili s poučevanja jezika (in literature) tudi na »promocijo/ slovenistike, slovenske znanosti in kulture ter celotne Slovenije«,⁵ v slovenistično skupnost nekako štejemo tudi omenjene. Število študentov, ki prihajajo v bolj ali manj intenziven stik s Slovenijo in slovenskostjo, se tako po eni strani povečuje (v bazenu je – v površni metafori – čedalje več plavalcev), a v globine se jih podaja čedalje manj. S strogega slovenističnega stališča je to verjetno treba šteti za negativen trend.

Najbolj se tega zavedamo tam, kjer s(m)o pred leti beležili (precej) večji vpis na diplomski študij slovenščine. Poraja se hipoteza, da je lahko upad povezan tudi z spremembo statusa jezika/lektorata znotraj univerzitetne organizacijske strukture, do kakršne je prišlo v Pragi. Tu je imela slovenščina pred

² Poročila o delovanju *Centra* in lektoratov od študijskega leta 2005/2006 naprej so dosegljiva na spletni strani http://www.centerslo.net/11.asp?L1_ID=2&LANG=slo (http://www.centerslo.net/11.asp?L1_ID=2&LANG=eng).

³ Podatek o številu slovenističnih diplomskih programov ni zapisan. Morda je razlog tudi v prestrukturiranju študija na nekaterih univerzah, ko prihaja do združevanja nekdanjih samostojnih enot, zaradi česar lahko jeziki niso več zapisani kot »prave« diplomske smeri (ta se v Pragi imenuje *Jugovzhodnoevropske študije*), so pa kot »specializacije« nosilci njihove notranje delitve.

⁴ <http://tvslo.si/predvajaj/univerza/ava2.136082418/> (od 14:30 naprej)

⁵ Citat je z uvodne strani zgoraj omenjene spletne predstavitve lektorske sekcije *Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik* oz. z 2. strani njene tiskane verzije »Slovenščina na tujih univerzah – Predstavitvena brošura za študijsko leto 2011/2012«.

desetletjem, ko je bila še samostojna študijska smer (s samostojnim jezikoslovnim, literarnovednim in kulturološkim predmetnikom) znotraj oddelka za slavistiko, študentov tudi po deset na letnik, kasneje, po reorganizacijah, ki so v končni fazi pripeljale do tega, da slavistika kot takšna na Karlovi univerzi sploh ne obstaja več,⁶ pa se je vpis – z občasnimi svetlimi izjemami – precej zmanjšal, vse do zgolj dveh bruck v minevačem študijskem letu. Je lahko za manjše številke kriva tudi manjša prepoznavnost jezika v novih programih oz. nesovpadanje pričakovanj potencialnih interesentov in ponujenega študijskega konteksta? Hipotetično je gotovo mogoče, da ponujeni študijski program morebitnega interesenta za študij niti ne asociira na predmet njegove študijske želje ali pa se mu zdi pri uresničevanju le-te tako ali drugače balasten.⁷

Kot rečeno, je s tem razglabljanjem povezan tudi slovenski (samo)identifikacijski problem. Slovenci večinoma nimamo težav s primarnima avtoidentifikacijama: *lokalno* (ta pogosto preraste kar v izrazito lokalpatriotsko, ki praviloma sovпада z mejami narečnih skupin) in *nacionalno* (ob pomembnejših zgodovinskih prelomih in mednarodnih športnih dogodkih se vendarle pokaže volja po zastopanju vsem skupnih nacionalnih interesov). Večinoma se brez razmišljanja prištevamo tudi k Evropejcem, težava pa nastopi, kadar naj bi se definirali tudi evroregionalno. Tu se vsaj v zadnjem desetletju tepeta dva pogleda. V zadnji četrtini prejšnjega stoletja, izrazito pa v njegovih devetdesetih letih, v času izdihljajev nekdanje jugoslovanske države smo, metaforično rečeno, mahali s prapori z geslom *Srednja Evropa*. Slednja je bila videna v okviru meja nekdanje habsburške države, poudarjena pa je bila kulturna in t.i. civilizacijska sorodnost z ostalimi Slovani, ki so proces svojega nacionalnega zorenja preživeli v njenih političnih in kulturnih okvirih. Na tej ravni se je kot protipol pojavljal pojem *Balkan* (pri čemer je seveda treba dodati, da je bil – oz. je še vedno – zaradi različnih zamer do jugoslovanskih državnih tvorb od kraljevine SHS naprej pojmovan negativno, ne zgolj geografsko ali kulturološko nevtralnno). Srednjeevropska samoidentifikacija je (bila) v večini slovenskega narodnega tkiva povsem samoumevna. Nenazadnje je pred ustanovitvijo ljubljanske univerze leta 1919 večina slovenskih intelektualcev in kulturnikov študirala in se navdihovala

⁶ V Pragi so slavistiko nasledile različno koncipirane geografsko-kulturno-politične *arealne* študije z novim študijskim programom, ki je, razen ko gre za jezik, večinoma skupen za vse študente omenjenega *areala*.

⁷ Potencialno lahko seveda pride tudi do obratne situacije: da se zdi določen jezik/predmet balasten študentom, ki so se odločili za študij določenega *areala* po kriterijih, ki omenjenega predmeta (v našem primeru slovenščine ali Slovenije kot take) v njihovih očeh mogoče sploh ne zajemajo. Spominjam se, kako je pred leti kolegica iz Varšave potarjala o upadu študijske intenzivnosti in doseženih rezultatov, ko so tam filološki koncept študija spremenili v – kot je komentirala – folkloristično-kulturološkega.

na Dunaju, nekateri tudi na Češkem.⁸ Prav tako so bili prav Čehi inspiracija za narodnoprebudno delovanje in celo vir jezikovnega materiala, s katerim so slovenski narodni buditelji precej intenzivno nadomeščali iz nemščine prevzeto besedišče. Južnoslovanski prostor je bil tozadevno – kljub ekscesno intenzivnim protigermanizacijskim projektom tipa *ilirsko gibanje* – manj vpliven. No, danes je – včasih je slišati, da zaradi političnih pritiskov s strani EU in ZDA, gotovo pa vsaj toliko tudi zaradi gospodarskih interesov slovenskih podjetij ter nenazadnje 70-letne skupne državne zgodovine in v njej prakticirane ideologije t.i. *bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov* – spet precej poudarjana povezanost z Balkanskim prostorom, vključno z mentalno-civilizacijsko.⁹ Mislim pa, da bi večina Slovencev kot organsko okolje za slovenistične študije – če ne obstaja možnost za samostojno slovenistično katedro in v primeru, da ne gre samo za učenje *jezika*, ampak tudi t.i. *civilizacije in kulture* – vendarle izbrala srednjeevropski okvir. Tu pa se pojavi dodatno vprašanje: kako nas vidijo drugi, tisti, ki na univerzah sestavljajo študijske programe (in ki so v tem svojem videnju najbrž sorodni svojemu okolju). Ali smo Slovenci tudi za Čeha, Poljake, Ruse,... ali pa za Nemce in Francoze sestavni del *Srednje Evrope, Balkana* ali npr. *Vzhodne Evrope*? Ob strani puščam vprašanje, ali je smiselno koga prepričevati, da česa morda ne vidi pravilno – kar je oblikovano, utrjeno, se le stežka spreminja. Morda pa je včasih pogled »od zunaj« celo realnejši od našega lastnega videnja.

Podatki v že omenjenih informatorjih o dejavnosti lektoratov kažejo, da je slovenščina:

a) na večini univerz (24) poučevana v okviru oddelka ali katedre za **slavistiko** (v to skupino sodijo Dunaj, Gradec, Celovec, Bruselj, Sofija, Brno, Pardubice, Budimpešta, Sombotel (Szombathely), Hamburg, München, Regensburg, Tübingen, Gdansk, Krakov, Moskva, Sankt Peterburg, Bratislava, Granada, Bern, Kijev, Lvov, Lawrence v Kansasu, Seattle);

b) **samostojna slovenistična katedra** (1e) na dveh univerzah (Buenos Aires, Videm/Udine);

c) petkrat del oddelka za **južnoslovanske jezike** (lahko tudi v oddelku s kombiniranim imenom, skupaj s hrvatistiko ali makedonistiko): (v Zagrebu, Berlinu, Lodžu, Zadru, Skopju);

⁸ Češko-slovenskim stikom skozi zgodovino je posvečenih že precej publikacij, mdr. serija zbornikov s prispevki mednarodnih strokovnih srečanj, ki jih v sodelovanju s praško *Slovansko knjižnico* pripravljajo slovenisti Karlove univerze; zelo informativna je tudi leta 1988 pri ljubljanski Mladinski knjigi izdana knjižica Borisa Urbančiča *Česko-slovenské kulturní styky*.

⁹ Tudi v forumskih spletnih zapisih, npr. v komentiranju navijaških ekscesov na slovenskih štadionih in deviantnih pojavov (!) v gospodarstvu, čedalje pogosteje beremo trditve tipa »saj smo vendar *Balkanci*«.

d) dvakrat del oddelka, ki združuje **južno slavistiko z zahodno** (v Varšavi in Katovicah¹⁰);

e) šestkrat med **vzhodnoevropskimi** študiji: pod zgolj tem nazivom v Neaplju; med **slavističnimi in vzhodnoevropskimi** študijami v Gentu in Londonu; med **vzhodnoevropskimi in ruskimi** v Tokiu; v **ruski in slovanski filologiji** v Bukarešti in Nottinghamu; znotraj **ruske filologije** v Vilni;

f) na dveh univerzah v (razširjenem) formalnem okviru **srednjeevropsistike**: med **srednje- in vzhodnoevropske** študije v Parizu in med **slovanske in srednjevzhodnoevropske** v Rimu;

g) na štirinajstih univerzah del oddelkov/kateder z (za ta pregled) manj zanimivimi poimenovanji: **splošna lingvistika** (Beograd); **filologija** (Perm); **humanistika-družboslovje** (Bielsko-Biala); **humanistične študije** (La Plata); **živi/moderni jeziki** (Louvain-la-Neuve, Uppsala, Cleveland, Kirtland); **moderne literature** (Trst –prevajalstvo); **splošna in romanska filologija** (Lizbona); **evropski jeziki in kulture** (Peking); **komparativistika in kulturologija** (Trst – filozofija); **jezikoslovne in literarne študije** (Padova); **srbski jezik in lingvistika** (Novi Sad), **katedra za slovaški jezik** (Nitra).

h) V zgornjem pregledu manjka Praga. Na Filozofski fakulteti Karlove univerze je bila zadnja reorganizacija študijskih programov izvedena februarja 2011. Prej je nekaj let slovenščino kot diplomsko in podiplomsko specializacijo ter kot izbirni predmet ponujal *Oddelek za slavistične in vzhodnoevropske študije* (oz. znotraj tega *Seminar za jugovzhodnoevropske študije*). Lani pa se je oddelek razdelil na tri samostojne katedre: za *vzhodno- in srednjeevropske študije* ter za **južnoslovanske in balkanistične študije**, kjer zdaj domuje slovenščina.¹¹ Gre za poimenovalni kompromis, ki seveda ni povsem organski, saj združuje jezikovni povezovalni ključ z geografskim, ki pa se povsem ne prekrivata. Do tega je prišlo tudi zaradi glasnega opozarjanja slovenistov na zgoraj predstavljeno samoidentifikacijsko zadrego, zato smo z njim v principu zadovoljni. Upam, da bo tudi študijski program katedre čim prej izpopolnjen do te mere, da bo polno zadovoljil tudi pričakovanja naših slušateljev (specializantov slovenskega jezika) – ki ob vpisu praviloma (tudi zaradi lastnih popotniških izkušenj s Slovenijo in Balkanom) ne pričakujejo študija celega balkanskega areala (oz. slednjega večinoma ne sprejemajo za »slovenistično svojega«).

Organiziranost poučevanja slovenščine je torej od univerze do univerze različna: ključ je večinoma še vedno pripadnost jezikovni skupini (kar nas postavlja v širše ali ožje uokvirjeno slavistiko), včasih gre za širše jezikoslovje

¹⁰ V Katovicah je takšno dejansko stanje, čeprav je poimenovanje oddelka splošnoslavistično (*Inštitut za slovansko filologijo*).

¹¹ Južnoslovanskim jezikom pa sta se v novi katedri pridružili še albanščina in romunščina.

(brez izpostavljanja jezikovnih skupin) ali kulturologijo;¹² praški primer, ko so slovanski jeziki razdeljeni po *geografskem arealnem* ključu (zaradi česar so zdaj znotraj kateder povezani z neslovanskimi jeziki iz teh *arealov*),¹³ je (za zdaj?) očitno izjema.¹⁴

Kot lektorja slovenščine bi me seveda veselilo, če bi bil interes za t.i. male jezike večji, a se zavedam, da smo v globaliziranem svetu in dodatno v obdobju recesijske krize omejeni na zgolj butično »proizvodnjo«. Če stoji za »malim« jezikom tudi razmeroma majhno gospodarstvo, nas posredno omejuje tudi to: če kdaj, začnejo mladi v ekonomsko kriznih obdobjih pri odločitvi za študij racionalno izbirati tisto, od česar si lahko realno obetajo soliden zaslužek in kariero. To življenjsko dejstvo ima na število študentov večji vpliv kot pozicioniranje jezika v organizacijski strukturi univerze. Praviloma nezmanjššan obisk fakultativnih jezikovnih tečajev (o čemer pričajo tako praška izkušnja kot odgovori lektorskih kolegov), kulturoloških predmetov in zunajšolskih dejavnosti pa dokazuje, da zanimanje za nas vseeno živi. To situacijo je treba sprejeti, predvsem pa jo bomo morali znati uzavestiti v krogih, ki nas financirajo in zaradi recesije razmišljajo tudi o varčevalnem ukinjanju številčno šibkejših lektoratov.

¹² Ponekod prihaja do združevanja različnih jezikov in jezikovnih skupin v nove, skupne jezikoslovne ali kulturološke oddelke, kot vzrok pa kolegi navajajo predvsem varčevanje.

¹³ Kot rečeno, so na *Katedri za južnoslovanske in balkanistične študije* južnoslovanski jeziki združeni z albanščino in romunščino, *Katedro za srednjeevropske študije* tvori poleg slovaščine in poljščine madžarščina (češčina se, razumljivo, študira na samostojni bohemistiki), *Katedra za vzhodnoevropske študije* pa združuje izbrane vzhodnoslovanske in baltske jezike.

¹⁴ Je pa bila pred kratkim podpisana odločitev za vzpostavitev mednarodnega programa srednjeevropskih študijev (s poudarkom na jezikih), ki naj bi ga skupaj izvajale univerze v Bratislavi, Krakovu, Ljubljani in Pragi.